

Tooth Gábor Andor
Három kétdimenziós

Egy női szempár

E. Csorba Csilla: Máté Olga fotóművész

– NAGY ASSZONYI DOKUMENTUM –

Máté Olga: Rippl-Rónai József modellje. 1910-11

E. Nagy Csilla Máté Olga fotóművésZRől (fotóművésznőről) írt könyve a Petőfi Irodalmi Múzeum–Helikon Kiadó gondozásában jelent meg. Gyönyörűség és egyben keserűség a kötetet olvasni. A kötetnek új hozadéka van: történetesen, hogy Máté Olga (Mautner Olga) oeuvre-jén keresztül keresztmetszetet kaphatunk a századforduló zsidó nőalakjáról. Nem is lenne stílusos, ha a könyvet nem nő tervezte volna. Kaszta Mónika elegáns, szellemes, finom könyvet hozott létre, melyben a korabeli felvételek időutazáshoz segítenek hozzá.

A nemzetközi és hazai seregszemléken kiállító és számos díjat begyűjtő Máté Olga olyan korban próbált egzisztenciát teremteni egy hétgyerekes család harmadik szülöttként, amikor a férfitársadalom folyamatosan hangoztatta, hogy a nők fizikailag nem alkalmasak a folyamatos munkára és egyébként is „a fantáziájuk gyenge, absztraháló képességük alacsony fokú”. Sikerhez vezető útja igen rögzös volt. Máté Olga kapcsolatban állt a feministákkal, Erdős Renée-vel, Ferenczy Noémivel, Kaffka Margittal és másokkal, férjével, Zalai Béla filozófussal Veress Pálné utcai műtermükben nagy társadalmi életet éltek. Munkássága alatt olyan nevek keresztettk az életét, mint Rippl-Rónai József, Lechner Ödön, Balázs Béla, Osvát Ernő, Lukács György, Babits Mihály, Kosztolányi Dezső, Juhász Gyula. A Bauhaus építészek közül Kozma Lajos, Fischer József, Major Máté, Molnár Farkas.

Az első világháború, férje elvesztése, a Tanácsköztársaság és az utána következő megtorlás időszaka nehéz helyzetbe sodorta Máté Olgát. A portréfotó-műtermekre nehéz idők vártak, többen feladták iparukat és eladták üzletüket. „Küzdelem folyt a kontárok ellen, az árak letörése ellen, a műterem nyitvatartási idejének

szabályozásáért, a minőség megtartása érdekében” – olvasható a kötetben.

Máté Olga életét és művészetét feldolgozni különleges feladat, amit E. Csorba Csilla missziószerűen teljesített könyvével – kivételes módon. Ezt a rendkívüli tehetségű fotóst az őt megillető helyre tette. A képeken keresztül figyelemmel kísérhetjük Máté Olga művészi fejlődését és az őt körülvevő változó életet. Az album kategóriák szerint taglalja az akt- és mozduatfelvételeket, a portréábrázolásokat, a csendéleteket, reklámfelvételeket és városképeket, valamint az építészeti felvételeket.

Máté Olga finom, melankolikus és közeli képei önmagán keresztül mutatják férfi- és nőalakjait. Szemléletmódja olyan, amelyet nemigen tapasztalhatunk sem kora, sem követői táborában. Nőies, légies, többértelmű, titokzatos. Mintha minden portréja mögött egy megismerésre váró történet lenne. Egy történet, mely megráz, ha megismerjük. Szomorú, befele néző

szempárok, akik szeretetre méltó embereket rejtenek – akkor is, ha valóban nem lehettek azok – több évtized távolságból, ki tudja. Csak a rejtély marad ránk. A „történetet” csak Máté Olga tudja.

Kiemelkedő női fotósok – ha nem is tudják –, ugyanazon a képi „nyelven” beszélnek, mint ő – és fordítva. Helen Levitt, Diane Arbus, Annie Leibovitz. Megértően, kíváncsian, rejtélyesen.

Máté Olga fordulatokban gazdag élete reprezentatívan jellemez egy generációt – a háború alatt bujkálnia kellett hamis papírokkal, a nyilas razzsiát követően fogházba került, ahonnan kalandos módon sikerült megszöknie. A felszabadulás után beteg lett, látása megromlott. 1961-ben hunyt el, ún. „rossz körülmények között”, „elfeledve”.

E. Csorba Csillának köszönhetően nem elfeledve.

2007. január

(Világpolgárok)

– (M)érték – Öt magyar fotós –

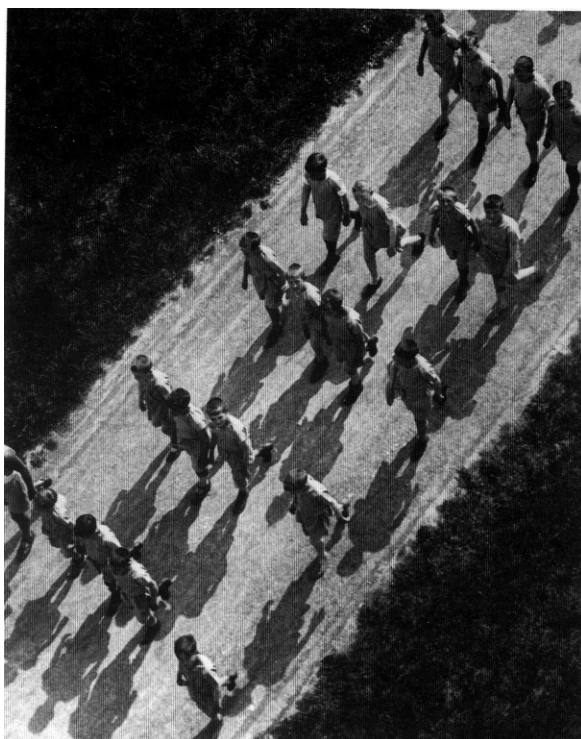
(KÉP: Tizennégy éves lehettem, amikor egy képes újságban találtam egy fotót. Kivágtam és évekil a szobám falán díszelgett. A kép egy asszonyt ábrázolt. A kompozíció rendkívül erős, a kép kivágás szokatlan volt. A kép a mai napig meghatározó számomra. Egy meleg tekintetű nő feje félig látszik, vállán kéz pihen, de a kéz tulajdonosából semmit nem láthatunk. A címe: *Te meg én*. Akkor nem tudtam, ki készítette a képet, csak azt tudtam, szeretem...)

(KÉP: Brassai, Capa, Kertész, Moholy-Nagy, Munkácsi. Kezdődhetne így is az Aranycsapat, tulajdonképpen kezdődik is, csak ez egy másfajta aranycsapat. Kivételes dolog, hogy egy „szakmán” belül öt világklasszist egy időben ad a világnak Magyarország. Különös, hogy ez az öt ember ötféle megközelítésben művelte a fotóművészetet nagyjából egy időben. Ötféle karakter, ötféle egyéniség, ötféle sors, ötféle halál. Néha torzsalkodtak egymással, hogy ki tanított mit a másiknak, és ki segített kinek, amit a másik képtelen volt megköszönni... Kicsit olyanok voltak, mint a mitológiai istenek, mikor egymással torzsalkodtak az Olümposz tetején...)

(HANG: Izgatott lettem, mikor megkaptam az Ernst Múzeum *(M)érték* című kiállításának meghívóját. Remek múzeum és kiemelkedő kiállítások éltek az emlékezetemben. Az első benyomás kissé zavarba ejtő volt. Úgy éreztem magam, mint Tornatore *Cinema Paradiso*-jában a főszereplő, amikor hosszú évek után hazalátogat egy számára fontos temetés miatt, és szomo-

André Kertész: A Teleki téren, 1919

Munkácsi Márton: Felvonuló fiúk. 1930

rúan tapasztalja, hogy az egykor virágzó kisváros karaktere időközben megváltozott. Az egykor kiemelkedő intézmény kissé megváltozott. Közvetlenül jobbra könyvtárat különítettek el a kiállítótérből. Először azt gondoltam, hogy ez az egész bizonyára csak ideiglenes, de jobban megvizsgálva ráébredtem, hogy az bizony örökre ott van. Akaratlanul hosszú ideig alkalmi hallgatójává váltam az aktuális előadásnak...)

(ÍRÁS: így igen nehéz a kezdet... Az „öt művész öt színkód” jó tájékozódást ad, a fotókhoz rendelt képaláírások nem minden esetben egyértelműek. Ezt csak az tudja felülmúlni, hogy ismeretlen korrektor [egy profi!] golyóstollal, korrektúrajelekkel kijavította a képaláírásokban előforduló helyesírási hibákat...)

(KÉP: Brassai, Capa, Kertész, Moholy-Nagy, Munkácsi kárpótoltak mindenért. Ismeretlen és ismert képek. Régi ismerősök, akik végigkövették múltamat, úgy, hogy talán nem is tudtam róluk. André Kertész *Te meg én* című képe. Moholy-Nagy *A berlini rádiótoronyból* című képe.)

(KÉP: Munkácsi korai riportfotói, kései, érett modellfotói.)

(HANG: Moholy-Nagyról André Kertész nyilatkozott: „Moholy-Nagy elsőrangú ember volt. Mint fotós csinálta a maga dolgát és jól csinálta. Egyszer itt, Párizsban megkért arra, hogy fotózzak neki pár képet a szobrairól. Mondom neki, szívesen, de hát végül te magad is fotós vagy. Erre – de kedves volt – azt felelte: tudod, én csak játszom a fotóval, te vagy a fotográfus.”)

(KÉP: Capa világjelenléte már önmagában is művészet volt. *Légiriadó a Gran Vián* – megráz a mai napig.)

(HANG: Szállítómunkás, kezében barna papírba csomagolt katalógusokkal. Feldúltan kérdezi, hova helyezze a kiadványokat, majd ledobja a padlóra. Nagyot puffannak a csomagok, miközben próbálunk Brassaira és Kertészre figyelni.)

(KÉP: Brassai: *Ópiumszívó önarcképe*.. A lét elviselhetetlen könnyűsége...)

Moholy-Nagy László: Hamburg, hátsó udvar. 1930 k.

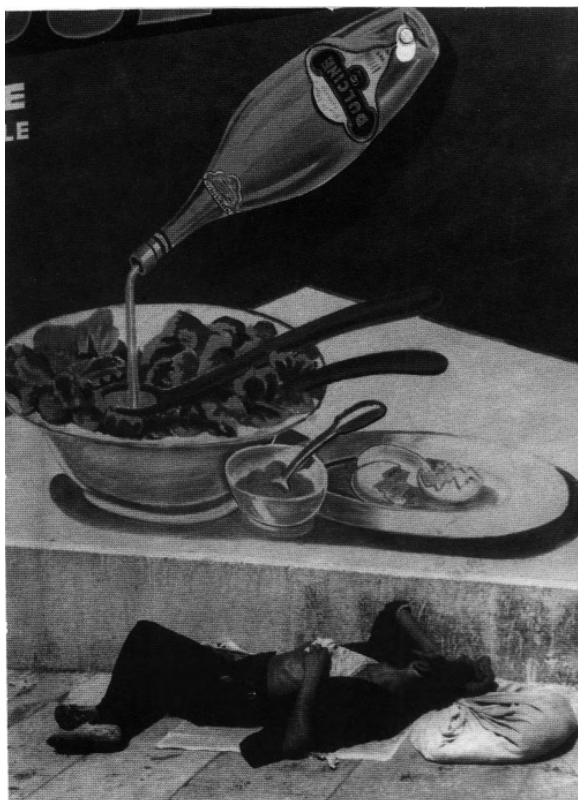

Robert Capa: Légiriadó a Gran Vián (Bilbao), 1937

(SUMMARY: A dühösen dobált katalógus szép és örömteli kiadvány. Kronologikus módon, évekre felosztva követhetjük az öt fotós kalandos életét-munkásságát-halálát. Nem ferdek a képalíráások és nincsenek korrektúrajelek.

Amiről előben lemaradtunk, pótolhatjuk bármikor.)

2007. január

Brassai: Marseillei clochard, 1935

Graficologia

Engel Tevan István 1936–1996

– ÉLETMŰ-KATALÓGUS –

Engel Tevan István munkáival a hetvenesnyolcvanas években rendszeresen találkoztam. Nem ismertem behatóan a munkásságát, de felismertem jellegzetes stílusát. Többnyire rézkarcokat és tusrajzokat láttam tőle. Finom vonalhálókkal dolgozott, kerülte a színeket, úgy tűnt, hogy Engel Tevan jól érezte magát ebben a fekete-fehér világban. Sajátságos humora még legdrámaibb lapjain is jelen volt. Érezni lehetett, hogy a könyvek elkötelezettje.

Engel Tevan István *1956–1996* című könyvét a Petőfi Irodalmi Múzeum 2006-ban adta közre, melynek alcíme: *Tanulmányok, elemzések, életmű-katalógus*. A kitűnő írásokat olvasva kirajzolódtam előttem Engel Tevan István személye, helyükre kerültek a hiányzó mozaikok. A kép egy olyan embert ábrázol, aki rajong a könyvekért és elkötelezetten jeleníti meg a története-

ket. D. Udvary Ildikó írásában visszaemlékezik a kis „Pistire”, aki öt éves korában odaállt édesapja elé és kérte, hogy vegyen egy autót. Apja kijelentette, hogy nem vesznek, mert nincs pénzük. „Elszontyolodtam kicsit, de rövid gondolkodás után rájöttem a megoldásra: nem baj, majd rajzolok egyet! Így lettem grafikus” – mondja Engel Tevan. Ez az indulás ismerős... Gyerekkorom kedvenc rajzfilmje, a *Varázsceruza* is hasonló gondolat mentén működött, csak ott valóban lehetett használni a rajzolt autót.

A műfaj iránti elkötelezettségével emelkedett ki kortársai közül. Fekete-fehér világával rendkívüli módon ragadta meg az élet és a fikció között húzódó keskeny vonalat. Rövid élete alatt sokat alkotott, elkötelezett hite és kézműves precizitása különböztette meg kortársaitól. Egyben ez volt az ő igazi korlátja is. Nehezen

Engel Tevan István: Pusztulás, 1995 k.

mondom ki, de a bizonyos társadalmi változások, amelyek miatt Engel Tevan egyre kevesebb megrendelést kapott, szabadította fel művészetét. Ezekben az időkben, mikor nem volt munkája, nagy lendülettel magának kezdett dolgozni. Valószínűleg nem kellett senkinek megfelelnie, csak önmagának. Átlépett régi szemléletén, elhagyta kemény fekete-fehér stílusát és helyette finom, lágy, *sfumato*-szerű ceruzarajzokat készített, – ahogy Miklósi Imre írja az életmű-katalógusban: „ceruzafestményeket”.

A legnagyobb művek akkor születnek, ha az alkotó önmagának alkot. Engel Tevan egy idő után elszakadt a kis méretektől, és a nyomtatásban oly jól bevált fekete-fehér rajzokat felcserélte a lényegesen sűrűbb, szinte csak rá jellemző „ceruzafestményekre”, így rendkívül részletgazdag műveket hozott létre. Ceruzával, folt-szerű, kissé elmosódó, ködszerű grafikákat alkotott – mint amikor az embernek eltörik az erős szemüvege és az éles részletek helyett már csak homályos foltokat lát. Kivételes tehetsége ekkor bontakozott ki igazán. Korábbi munkáin fel lehetett fedezni Bálint Endre, Hincz Gyula, Kondor Béla hatását, s mindezt úgy, hogy összetéveszthetetlenül saját stílusa volt.

Komoróczy Géza írja tíz évvel később egy korábbi, 1996-os Kossuth Klub-beli megnyitószövegében: „A fordulat, melyet nála rajzokhoz, témákhoz próbáltam kötni, ma élesebben látszik, szélesebb körben, társadalmi méretben is; zsidó fordulatnak nevezném most, a tárgy okán, de tulajdonképpen arról van szó, hogy a rend-

szerváltás előtti évtizedben már az egész társadalom le akarta vetkőzni az egyenidentitást, s aki tudta, választott, kialakított magának otthonosabbat, személyesebbet, vállalta azt a személyes identitást, amelyhez korábban nem volt körülötte levegő, társadalmi közeg. Sokan éppen a zsidót. Engel Tevan rajzaiban akkor egyéninek láttam ezt a fordulatot; ma inkább paradigmának, de mondhatnám így is: példának. Engel Tevan meg tudta mondani, legfontosabb kifejezési eszközével, rajzban, hogy változni és változtatni kell. Ez teszi maradandóvá, a hagyaték egyedi értékénél is jelentősebbé utolsó korszakának rajzait. Amit akkor nyílt szavakkal nem tudtunk, nem is akartunk volna kimondani, az már tisztán látszik: utolsó rajzaiban magáról beszél.”

Valóban, Engel Tevan utolsó „ceruzafestményeiben” lett igazán önmaga, identitásában, művészetében, autonomitásában egyaránt. Keserűdesek ezek, mert szabadon szárnyalt ugyan, de mintha érezte volna, hogy nem teljesebb ki az idő rövideje miatt. Oeuvre-jén belül olyan volt ez a korszak, mint a geológiai törésvonal, ahol az összetorlódó események miatt egy mélytengeri árok vagy egy fiatal magas hegy keletkezhet. Engel Tevan István ez utóbbi lett. Lehetett volna mélytengeri árok is, hiszen a rendszerváltás körüli tülekedésben – ő, aki nem volt önmenedzselő típus – zuhanhatott volna soha nem látott mélységekbe is. Ehelyett magas hegy lett.

Kifejező, hogy tíz évvel halála után azok az emberek, akikkel munka- és egyéb kapcsolatban állt, milyen nagy szeretettel jelentettek meg egy igényes életmű-katalógust. Betekintést kapunk a benne lévő írások alapján Engel Tevan Istvánról. Hogy látta őt Klimó Károly, az egykori évfolyamtárs, barát, Miklós Imre a tipográfus, munkatárs, Róna Erzsébet, Engel Tevan felesége, Lukácsy András, Kertész Imre. A kiadványt átítatja a feltétel nélküli szeretet. Kívánhat-e ennél többet az ember?

Ha Engel Tevan Istvánt megkérdeznénk, ő valószínűleg azt válaszolná, hogy igen: azt kívánná, hogy a mai könyvkiadás újra fedezze fel a már-már feledésbe merülő könyvillusztrációt és a kiadók adjanak lehetőséget az új tehetségeknek.

Ahol hozzá hasonló mesterek jártak előttünk, ott a könyv ne csak betűkből álljon...

2007. január